

Тищенко Г.И.

СУЧАСНИЙ СТАН ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ЗМІНИ ВМІСТУ ГУМУСУ У ҐРУНТАХ АГРОЛАНДШАФТІВ ПІВНІЧНОГО ПРИСИВАШІЯ

Одним з найбільш актуальних питань забезпечення раціонального природокористування у регіоні дослідження є покращення використання, охорона та відновлення родючості ґрунтів.

Сучасна державна політика використання земельних ресурсів в Україні не забезпечує збереження родючості ґрунтів, як основи стабільного функціонування виробничих аграрних систем. У виробництві поряд з продуктивними силами і виробничими фондами на ґрунтові ресурси припадає близько 40% [6],[8]. Зроблені в інституті ґрунтознавства та агрохімії УААН узагальнення, свідчать про те, що якісний стан земель, як в цілому по Україні, так і в окремих її регіонах, останнім часом істотно погіршився і набув загрозливого характеру [5]. Вже майже 10 років як припинено впровадження ґрунтозахисної контурно-меліоративної системи землеробства, не здійснюються заходи хімічної та протиерозійної меліорації, а тому практично вичерпано природний ресурс родючості, і тепер прискорено відбуваються процеси остаточного виснаження та деградації ґрунтів [3],[5],[8],[9].

Екологічно стійке функціонування агроландшафтів забезпечується збалансованою дією природних та антропогенних факторів. Ця рівновага часто порушується надмірно високими агро- та гідромеліоративним навантаженнями, що призводить до зміни компонентів агроландшафту, зокрема ґрунту, переважно, у напрямку погіршення основних властивостей цих компонентів, внаслідок активізації деградаційних процесів.

Як зазначено у „Конвенції ООН по боротьбі з спустелюванням”, поширення процесів деградації земель, які призводять до зменшення або повної втрати їх біологічної та економічної продуктивності, у значній мірі визначають напрямки та інтенсивність процесу спустелювання. Питання оцінки процесу спустелювання, визначення факторів та встановлення індикаторів процесу досить детально розглянуті у роботах Виноградова Б., Зонна І., Яськова М., Борликова Г., та ін. [2],[4],[10].

Отже, одним із вагомих антропогенних факторів спустелювання у регіоні є нераціональне землекористування, що зумовлене значним антропогенним навантаженням на ландшафти, та, пов'язаний з ним, процес дегуміфікації ґрунту.

Метою нашого дослідження є визначення впливу антропогенної діяльності на процеси деградації агроландшафтів та, зокрема, процес спустелювання у Новотроїцькому та Чаплинському та Генічеському адміністративних районах Херсонської області. Задачами для досягнення поставленої мети є аналіз структури землекористування та просторова оцінка зміни гумусового стану ґрунтів регіону, як одного з індикаторів процесу спустелювання.

В історичному аспекті, значне збільшення антропогенного навантаження на ландшафти регіону було спричинене необґрунтованим розорюванням значних площ малопродуктивних угідь у 50-60 роках минулого століття, та будівництвом іригаційних систем і впровадженням зрошувального землеробства у 70-80-х роках. Це призвело до порушення балансу між площами орних земель, пасовищ, лісових насаджень, та негативно вплинуло на стан природних компонентів агроландшафтів. У результаті природні ландшафти практично зникли, ґрунт, як природний компонент, у значній мірі втратив властиві йому можливості до саморегулювання.

Дослідження Н.Ф.Реймерса показали, що для збереження екологічного балансу території необхідно, щоб природні та квазіприродні ландшафти займали по меншій мірі 60% території [1],[7]. У такому випадку сумарний вплив на ландшафт не буде перевищувати межі, при переході через яку порушується його здатність до самоорганізації та саморегуляції. Сучасна ж територіальна структура ландшафтів зовсім не відповідає тим нормам, які забезпечують їх стале функціонування та відновлення природно-ресурсного та еколого-ресурсного потенціалів.

Так, у регіоні дослідження, дуже висока розораність території. Вона складає 75,2% у Чаплинському районі, 65,7% – Новотроїцькому та 45,7% – Генічеському. Занадто високим є відсоток розораності сільськогосподарських угідь у всіх трьох районах: Новотроїцький – 93,69%, Чаплинський – 95,80%, Генічеський – 92,68%. Дуже незначні площі відносно стійких до антропогенного навантаження агроландшафтів. Так, загальна лісистість території складає 1,37% – у Чаплинському районі, 1,07% – Новотроїцькому, 0,92% – Генічеському, причому, більшу частину якої складає полезахисна лісистість. Сіножаті становлять лише 0,72% території Новотроїцького району, 0,1% – Генічеського та 0,04% – Чаплинського. Пасовища займають 11,09% території Новотроїцького району, 2,94% – Генічеського, 2,63% – Чаплинського.

Слід також зазначити, що на протязі останнього десятиліття, переважно внаслідок економічної кризи, антропогенний тиск на агроландшафти дещо зменшився. Так, станом на 01.12.2000 площа ріллі, що не обробляється за тих чи інших умов складала 5,45% – від загальної площі ріллі у Новотроїцькому районі, 3,61% – Генічеському, 0,78% – Чаплинському. А станом на 01.01.2003 площа необробленої ріллі становила 21,35% – у Чаплинському районі, 13,5% – Новотроїцькому та 8,83% – Генічеському.

Отже, простежується стійка тенденція до зменшення площі ріллі, що пояснюється не тільки переведенням орних земель до інших категорій сільськогосподарських угідь та зменшенням обсягів рекультивуваних порушених і відпрацьованих земель, але й відведенням ріллі під нецільове використання. На

жаль, при цьому далеко не завжди існує наукове обґрунтування доцільності виведення конкретних цих земель для нецільового використання.

Аналіз структури землекористування свідчить про те, що на сучасному етапі природокористування підтримати екологічний баланс регіону практично неможливо. Сформоване під тягарем екстенсивної аграрної економіки трансформаційне землекористування, спрямоване на одержання максимального прибутку при мінімальних відтворювальних витратах, потребує подальшої глибокої науково обґрунтованої реконструкції, перебудови на екологічних принципах.

Внаслідок нераціонального землекористування, низької культури землеробства, різкого скорочення доз органічних та мінеральних добрив, спостерігається чітка тенденція до зниження продуктивності агроландшафтів, яка простежується передусім у зменшенні вмісту гумусу. За розрахунками Української академії аграрних наук, використання недосконалих технологічних схем у сільському господарстві та суттєве скорочення внесення органічних добрив призводять до щорічних втрат гумусу від 600 кілограмів до 1 тони на гектар [6].

Сучасний гумусовий стан ґрунтів регіону можна охарактеризувати як незадовільний. Так, на більшій частині території, згідно зі схемою показників гумусового стану Орлова Д. та Грішиної Л., вміст гумусу в ґрунтах є низьким та дуже низьким.

Аналіз динаміки вмісту гумусу в орному шарі ґрунту проведено на основі моніторингових досліджень Херсонського обласного центру охорони родючості ґрунтів та якості сільськогосподарської продукції. Слід зазначити, що моніторинг проводиться лише на сільськогосподарських угіддях з наступним узагальненням у межах колишніх господарств. У зв'язку зі зміною землекористувачів, дані були приведені до меж колишніх колективних та державних господарств (станом на 1975 рік). Для визначення динаміки використовувались дані п'яти турів обстеження з III по VII включно проміжок між якими складає приблизно 5 років. Загальний період складає 20-25 років.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що вміст гумусу в орному шарі сільськогосподарських угідь регіону на протязі визначеного періоду поступово зменшувався. Так, за даними третього туру обстеження середнє значення вмісту гумусу у Генічеському районі становило 2,88%, а за даними сьомго 2,26%, баланс гумусу становив -0,62%. У Новотроїцькому районі – 3,09% та 2,54% відповідно, баланс гумусу склав -0,55%. У Чаплинському – 2,46% та 2,43% відповідно, баланс гумусу склав -0,3%

Негативний баланс гумусу характерний для більшості господарств регіону. У деяких з них, особливо у тих, які мали значний відсоток гумусу на початок третього туру, баланс становив -1,71% – „Таврія”, -1,45% – „Україна”, -1,29% – „Шлях до комунізму” Новотроїцького району, -1,09% – „Комуніст” Генічеського району. (рис. 1, рис. 2)

І навпаки, зростання вмісту гумусу спостерігається у тих господарствах, які мали незначний його вміст на початок третього туру, до того ж, це зростання не таке значне у порівнянні з падінням, +0,64% – „ім. Кудрі”, +0,56% – „ім. Ілліча”, +0,36% – „ім. Фрунзе” та „Зоря комунізму” Чаплинського району. Також, значне зменшення вмісту гумусу спостерігається у смузі темно-каштанових ґрунтів регіону. Дещо менше падіння вмісту гумусу характерне для каштанових ґрунтів. (рис. 1, рис. 2)

Слід зазначити, що за період між сьомим та восьмим турами обстежень спостерігається незначне підвищення вмісту гумусу. У Новотроїцькому районі це підвищення склало 0,24% а у Чаплинському 0,01%.

Таким чином, проведений нами статистичний та просторовий аналіз структури землекористування та динаміки гумусового стану ґрунтів дає змогу зробити наступний висновок. У зв'язку із значним антропогенним навантаженням та нераціональною організацією землекористування у регіоні, землеробський фактор відіграє визначальну роль, як у інтенсифікації процесу спустелювання, так і інших процесів деградації ландшафтів. Динаміка вмісту гумусу, як один із індикаторів спустелювання, підтверджує вагомість антропогенного, а саме землеробського фактору у процесі деградації ґрунтів та спустелювання ландшафтів регіону.

Джерела та література

1. Альшевби Ф.С. Трансформация сельскохозяйственных земель равнинного Крыма // Культура народов Причерноморья. – Симферополь: Межвузовский центр Крым. – 1997. – №2. – С. 16-18.
2. Борликов Г.М., Харин Н.Г., Бананова В.А., Татеиши Р. Опустынивание засушливых земель Прикаспийского региона. – Ростов-н/Д: Издательство СКНЦ ВШ, 2000. – 89с.
3. Волощук М.Д. Заходи щодо відтворення родючості деградованих земель, відведених на консервацію // Землевпорядний вісник. – 1999. – №4. – С. 30-34.
4. Лавров А.П. Об оценке процессов опустынивания// Почвоведение. – 1984.– №6. – С. 111-114.
5. Медведев В.В., Булигін С.Ю. та ін. Сучасний стан земель України і заходи для його поліпшення// Вісник аграрної науки. – 1996. – №12. – С. 5-13.
6. Природно-ресурсний аспект розвитку України / Проект „Програма сприяння сталому розвитку в Україні”; кер.розд.: І.Д. Андрійвський, Ю.Р. Шеляг-Сосонко. – К.: КМ Академія, 2001. – 112с.
7. Реймерс Н.Ф. Природопользование. Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 639 с.
8. Ситник В.П., Тараріко О.Г. Оптимізація структури землекористування і охорона ґрунтів// Вісник агра-

рної науки. – 1999. – №3. – С. 5-8.

9. Чорна Т.М., Чорний С.Г. зміна гумусного стану ґрунтів за останні чверть століття: просторовий аналіз // Актуальні питання розвитку земельної реформи в Україні: стан та перспективи. – Херсон, 2003. – С.184-188.
10. Яськов М.И. Опустынивание Чуйской котловины (Горный Алтай). – Бийск: НИЦ БиГПИ, 1999. – 194с.

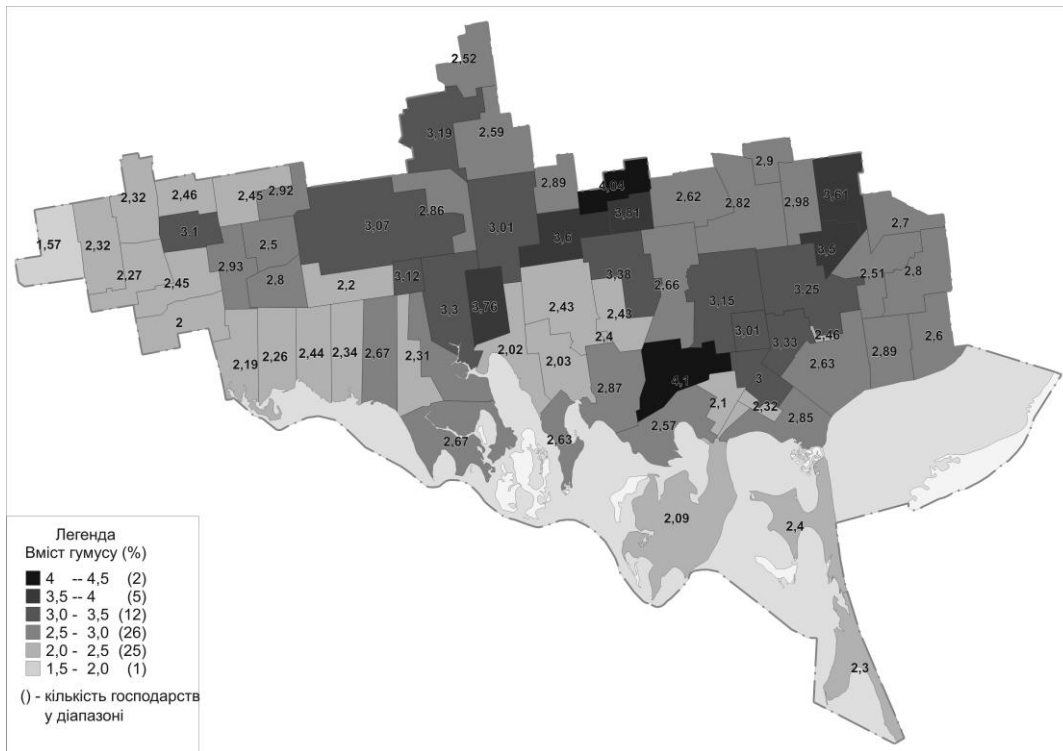

Рис 1. Вміст гумусу в агроландшафтах Північного Присивашся станом на III тур ґрунтових обстежень

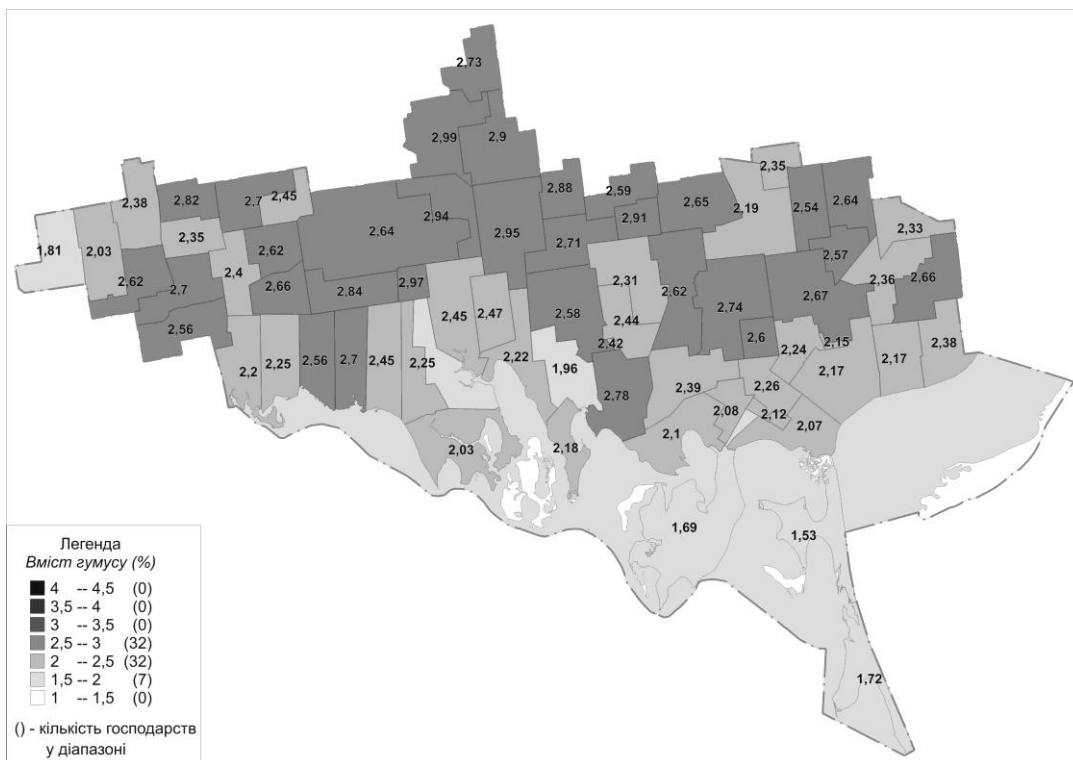

Рис 2. Вміст гумусу в агроландшафтах Північного Присивашся станом на VII тур ґрунтових обстежень

У статті проаналізовано дані щодо стану структури землекористування у Північному Присивашші. Проведено статистичний та просторовий аналіз динаміки вмісту гумусу у ґрунтах агроландшафтів ре-

гіону. Проаналізовано вплив антропогенного фактору на процеси деградації ґрунтів та спустелювання регіону.

In this article the structure of land utilization in Northern Prisivashya is analyzed. The statistical and spatial analyses of humus availability in the soils of the region were performed. Anthropogenic impact upon processes of desertification and degradation of soils of the region was analyzed.